

У ПЛЕТИВІ ЗМІЇВ

Село Ємчиха (давня назва – Ямчуха) – одне із найбільш мальовничих на Миронівщині. До того ж, воно надзвичайно цікаве у сенсі здійснення історичних розвідок. Уже хоча б тому, що на його околицях колись височили кургани. Зокрема, доби бронзи (III-I тис. до н. е.), скіфського періоду (VII-VI ст. до н. е.), сарматського (II-I ст. до н. е.) та кочових народів (X-XII ст.) Було тут і городище часів Київської Русі а також поселення носіїв ямної культури (III-II тис. до н. е.). І хоч кургани розкопали ще у XIX столітті, а від городища зостався

тільки вал, та ємчиська земля все ще таїть у собі дуже багато загадок. Тож ємчани інколи знаходять там справжні артефакти. Звісно, залишками зброї часів Другої Світової війни тут нікого не здивуєш. Але трапляються дійсно древні знахідки: монети, наконечники від стріл, уламки старовинної кераміки. Мені теж пощастило тримати в руках дві дуже архаїчні речі, які відшукались саме в Ємчисі і до того ж, в одному й тому об'єкті. Перша знахідка – наконечник стріли. Правда, так і не вдалось з'ясувати руська то була стріла чи все ж половецька. Другою знахідкою став з м і є в и к. Це такий медальйон-оберіг, який носили наші пращури слов'яни. І не тільки в язичницький період, а і після прийняття християнства. Навіть попри те, що натільний хрест уже сам по собі виконував функцію захисника і оборонця. Тож впритул аж до XVIII ст. змієвики все ще ховались під сорочками і у простого люду, і у знаті. А виготовляли їх найчастіше із міді або ж із її сплавів. Наприклад, із бронзи. Інколи – із мінералів. Рідше – із коштовних металів. Тобто кожен міг придбати собі змієвика залежно від свого майнового і соціального стану.

Знаходити змієвики на наших землях почали ще у XIX ст. Тодішня археологія досить довго називала їх гривнами. І тільки в першій половині XX ст. з'являються дослідження, у яких пояснюється призначення змієвика. Отже, ця невеличка кругла бляшка із отвором для ланцюжка чи шнурка мала дві сторони: зворотну і лицьову. У християн на лицьовому боці найчастіше карбувалось зображення архангела Михаїла, Богородиці або святих: Георгія, Федора Стратилата, Єфросина. А от на звороті красувались змії у різних як кажуть іпостасях. Наприклад, карбувалась жіноча голова із зміями замість волосся. Або ж змії виростали із людського тулуба чи утворювали собою подобу людини. Переплітаючись, пересікаючись, розгалужуючись вгору, вниз, чи у різні боки, змії мали від 7 до 14 голів. Це були втілення демонів, від яких за християнськими віруваннями ішли усі хвороби, нещастя та різні негаразди.

Існує аж вісім типів зображень зміїного плетива чи орнаменту. На мідному змієвику знайденому у Ємчисі воно скоріш усього відноситься до типу «вензель». Скоріш усього, бо зміїний малюнок дуже стерся. А от із іншого боку дещо краще проглядається зображення вершника. Принаймні, воно на нього схоже. Так що носив цей змієвик, здається, усе-таки християнин. Адже у язичників лицьовою стороною такого амулета були якраз зміїні зображення, тому карбувались вони чіткіше. Самі ж божества знаходились на зворотному боці. Вважають, що то були боги підземного і загробного світу. По суті своїй - темні сили. Тож оберігати від їх впливу мав символ Землі і її родючості, тобто Змія. Вона ж символізувала собою добробут, здоров'я, навіть безпеку у найширшому її розумінні. Напевне саме тому оборонні вали на річці Рось називали Зміїними. А козацькі фортеці для захисту від набігів кримчаків і ногайців навіть у XVII ст. все ще іменувались Зміїними. Як приклад, місто Зміїв у Харківській області. Однак, починаючи із XII-XIII ст. культ Змії поступово трансформується у негативний образ, який приймається на озброєння християнством. Змія демонізується, стаючи символом зла та підступності. Таке перетворення пов'язують із початком половецького а за ним і монголо-татарського нашествия.

Загалом, мало не всі народи стародавньої Європи поклонялись зміям. Яскравий тому приклад Древня Греція із її храмами бога Асклепія, де жили змії. Звідти ж, із Греції, прийшов і міф про горгону Медузу із голови якої виростили змії, а від її погляду кам'яніло усе живе. Грецькі воїни карбували її зображення на своїх щитах, бо власник такої голови міг повелівати страхом. Зрозуміло, що зображення горгони Медузи на наших змієвиках уже саме по собі наштотує на висновок, що слов'яни запозичили цей оберіг або у греків, або у візантійців. Але вітчизняні науковці мають усі підстави стверджувати, що змієвики є річчю автохтонною для слов'ян-землеробів. Тим більше, що не тільки у них існував культ Змії. Був він і у їхніх попередників скіфів, а також у трипільців. Свідченням цьому є стилістичні зміїні зображення на трипільській кераміці. І я вже навіть не чіпаю пів міфічних великих поклонників змій пеласгів та аріїв (оріїв), які буцімто ще на зорі світової цивілізації саме із Середнього Придніпров'я помандрували освоювати Балкани та Індостан.

Та хай навіть і так, тільки ж чому усе-таки вшановувалась саме змія, яка нині у більшості із нас викликає тільки жах і огиду? І хоч без цього плазуна порушиться весь ланцюг загальної екосистеми, але ж змія є змія. Чому ж наші пращури не обожнювали своїх годувальників та найперших помічників? Скажімо, собаку, коня, корову, вівцю, свійську птицю? Хіба що кобилячою головою в українських казках жахів лякали дітей. Або ж 31 січня у нас, українців, чорний півень зносить яйце із якого 4 червня вилуплювався не хто інший, як таки цар зміїв. А 12 червня змії взагалі ходили чи б пак повзали табунами. І у народі цей день називали зміїним. То чому ж усе-таки змія? Бо у наших краях вона живе в основному на землі? До того ж, є патріархом в навколишньому тваринному світі. До речі, із десяти вітчизняних видів змій тільки два є отруйними. І як символ безкінечності та безперервності, наче отой хвилястий меандр на наших рушниках, з'являється змія нізвідки і зникає в нікуди. А ще щороку скидає шкіру та відновлюється, відроджується як сама природа. Чи може просто у наших пращурів тоді ще не було котів? А їх дійсно не було, бо свійськими тваринами коти у їхніх домівках стали тільки у часи пізнього середньовіччя. А до цього якраз змії в упряжі із горностаями та іншими представниками родини куницевих боролись із такою одвічною напастю хліборобів, як гризуни. Однак нашого лагідного вужика не зрівняєш із коброю, яка не те що кусає, а навіть плюється смертельною отрутою. Тож стародавні єгиптяни, де урожай злакових збирали двічі на рік, для безпеки приручили все-таки дику нубійську кішку і возвеличили її до рангу святих. А змія просто залишилась собі символом влади фараона.

Одне безперечно, грецький слід в історії змієвика усе-таки є. Адже греки вважали, що усі психічні і нервові розлади, від яких хворіє не тільки душа, а і тіло пов'язані із Чорною Істерою (істера – грецькою означає матка). Від Чорної Істери потрібні були закляття і амулети. Та кмітливі слов'яни пішли далі і почали тлумачити Чорну Істеру як чорну неміч усіх нутрощів. Оскільки до загальної диспансеризації населення було ще дуже далеко, то в якості щеплення від недуг застосовували саме такий амулет. Тож виходить, що у XVIII – XIX ст. українські жінки та дівчата прикрашали себе дукачами, не просто так. Краса красою, але дукачі, ці. нащадки змієвиків, мали насамперед охороняти жіноче здоров'я. А безпосередньо - оту найзаповітнішу суть жіночого начала.

Звісно, про такі тонкощі архаїчної символіки українські селянки навряд чи що уже відали і одягали ці обереги більш на рівні генетичної пам'яті. А вона, та й уся наша історична пам'ять потребує збереження і охорони. Навіть у тому сенсі, що спокуса до наживи, мов оте зміїне плетиво, якщо і мала коли початок, то закінчення не матиме ніколи. Це я про те, що на Миронівщині, як і на сусідній Канівщині уже в поті чола попрацювали чорні археологи. Тим ціннішою є для нас ця знахідка із Ємчихи, яка потрапила у дбайливі селянські руки. Думаю, що ємчиський змієвик стане окрасою місцевої музейної колекції.